

Drago Čengić

LOKALNO OKRUŽJE I DRŽAVA KAO ČINITELJI PODUZETNIČKOG RAZVOJA - PRIMJER MEDIMURJA

Autor na primjeru Međimurja nastoji identificirati i opisati moguću ulogu lokalne zajednice i države u poticanju poduzetničkog razvoja.

Svrha i ciljevi rada

Postsocijalistički razvoj nekadašnjih zemalja realnoga socijalizma nije pak moguć bez malih i srednjih poduzeća. Oni su postali sinonim novoga poduzetništva, kao i element legitimacije novih političkih i poduzetničkih elita. Paradoksalno, događa se to istodobno sa snažnim procesima dezindustrijalizacije u dobrom dijelu postsocijalističkih zemalja, a osobito u Hrvatskoj (usp. Županov, 2001.). Ipak, jedno je sigurno - sve postsocijalističke vlade ulazu određena sredstva u poticanje razvoja i preko malih i srednjih poduzeća. Njima se pridružila i naša vlada koja je 2000. godine čak osnovala i ministarstvo za obrt, malo i srednje poduzetništvo. Napravljena je i određena analiza dosadašnjega razvoja obrta i maloga poduzetništva, a 2001. godine i program mjera za razvoj toga sektora gospodarstvado 2004. godine (usp. www.momsp.hr).

Ipak, dosad nemamo pouzdanih stručnih i znanstvenih analiza koji je učinak takvih mjera i nose li mala i srednja poduzeća doista novi razvoj (čitajmo: novo zapošljavanje!) u svojim sredinama. S druge strane, nemamo niti sustavnih uvida što sami poduzetnici očekuju od svoje sredine, kako bi se omogućio bolji razvoj njihovih obrta i poduzeća! Ovim ćemo radom pokušati dati skroman prilog odgovoru na drugospomenuti problem - problem odnosa lokalnih sredina prema vlastitim poduzetničkim resursima. Temeljna je *svrha rada da se istraži, na tragu raspoloživih empirijskih podataka iz Međimurja, moguća uloga lokalne zajednice i države u poticanju poduzetničkog razvoja i to - iz poduzetničke perspektive*. To znači da ćemo se u daljnjem izlaganju pretežno oslanjati na mišljenja obrtnika/poduzetnika koja smo prikupili tijekom 2002. godine za (višeputno) empirijskoga istraživanja stanja i perspektiva poduzetništva u Međimurju (usp. dokumentaciju Instituta Pilar, 2002.). Ta ćemo mišljenja, gdje god je moguće, uspoređivati i s podacima iz drugih izvora (službenih, statističkih, podataka iz drugih istraživanja), kako bismo poduzetničku "sliku poduzetništva" učinili što vjerodostojnijom.

Naznačenu svrhu rada pokušat ćemo ostvariti izlaganjem građe u nekoliko cjelina. Prvo, prikazat ćemo ključna obilježja uzorka poduzeća iz istraživanja; drugo, detaljnije ćemo opisati percepciju lokalnog okružja i države kao činitelja poduzetničkog razvoja; treće, identificirat ćemo moguće zapreke budućeg razvoja međimurskog poduzetništva. Na kraju, pokušat ćemo - sukladno raspoloživim podacima - izvući relevantne zaključke za ponašanje ključnih aktera razvoja poduzetništva u Međimurju u bližoj budućnosti, istodobno se nadajući da su ovi zaključci važni i za neke druge lokalne sredine u Hrvatskoj.

Nekoliko napomena o uzorku poduzeća i rabljenim podacima

U međimurskom gospodarstvu, prema podacima Zavoda za platni promet, u kategoriji *registriranih pravnih osoba u 2000. godini aktivno je djelovalo (u svim oblicima vlasništva) oko 1 450 poslovnih subjekata*. Prema kriterijima za razvrstavanje poduzeća, šezdeset i šest pripada velikima i srednjima, a ostala malim poduzećima. Njima treba dodati i obrtnike. Prema službenim podacima, Međimurje ima 1 950 obrtnika: 30% u proizvodnim djelatnostima, 25% u različitim uslugama, 21% u trgovini, 12% u transportu itd. (usp. Obrtnička komora Međimurske županije, 2001.).

Tablica 1. *Struktura zaposlenih prema veličini poduzeća u Međimurskoj županiji 2000. godine (%)*

<i>Veličina poduzeća</i>	<i>Broj poduzeća</i>	<i>Udio (%)</i>	<i>Broj zaposlenih</i>	<i>Udio (%)</i>
0	136	9,39	0	0,00
1 - 5	901	62,18	1 979	9,20
6 - 20	288	19,88	2 942	13,67
21 - 50	58	4,00	1 844	8,57
51 - 250	49	3,38	5 700	26,49
251 - 500	9	0,62	3 244	15,08
501 - 1000	8	0,55	5 810	26,10
Ukupno	1 449	100,00 %	21 519	100,00 %

Izvor: ZAP - Glavni ured u Zagrebu, 2000.

Prema *tipu djelatnosti*, od ukupnoga broja pravnih osoba u gospodarstvu županije - u prerađivačkoj industriji ih je oko 20%, u djelatnosti trgovine oko 38%, u graditeljstvu 12%, u poslovanju nekretninama 13%, u poljodjelstvu 3%, u ugostiteljstvu 4%, u području prometa, skladištenja i veza oko 5% itd.

Valja podsjetiti na to da poduzetništvo ne obuhvaća samo mala i srednja poduzeća već i brojne obrtničke radionice koje danas u Hrvatskoj mogu imati i više od stotinu zaposlenih radnika. Zato smo se, *pri definiranju* (prvoga) *uzorka* obrtničkih radionica i malih i srednjih poduzeća za potrebe našega empirijskog istraživanja, služili s dva izvora: a) popisom poduzeća registriranih u Hrvatskoj gospodarskoj komori-Županijskoj komori u Čakovcu (N = 1 466, podaci iz 2000. godine) i b) Katalogom obrtništva Međimurja

Tablica 2. *Struktura uzorka poduzeća prema institucionalnom tipu poduzetništva i djelatnosti (%)*

<i>Tip poduzetništva (legalni oblik)</i>	<i>%</i>	<i>Djelatnost obrta/poduzeća (%)</i>	
1. obrt	15,0	1. proizvodnja/prerađivačka industrija	24,9
2. trgovačko društvo (d.o.o., d.d.)	81,3	2. građevinarstvo	15,5
3. poljoprivredno poduzetništvo i ostalo	3,7	3. trgovina i usluge	46,5
		4. ostale djelatnosti	12,7

N = 213

(30 obrtnika, podaci iz 2001. godine). Na temelju tih izvora, na kraju smo *izabrali uzorak od 230 poduzetništava* čije smo vlasnike i menadžere anketirali.

Prikupljanje empirijskih podataka obavljeno je tijekom siječnja i (u najvećoj mjeri) veljače 2002. godine. Osim anketnih upitnika, u istraživanju smo podatke prikupljali i uz pomoć intervjua s pojedinim poduzetnicima, obrtnicima, članovima Međimurskoga poduzetničkog centra, Međimurske županije, Obrtničke komore te pojedinim konzultantima. Ukupno je prikupljeno 213 upotrebljivih anketnih upitnika i obavljeno (u više navrata) 12 dubinskih (in-depth) intervjua (usp. strukturu uzorka u tablici 2.) *Smatramo da, prema tipu djelatnosti, naš uzorak relativno vjerno odražava strukturu međimurskoga gospodarstva prema djelatnostima obrta/poduzeća.*

Kad je riječ o veličini poduzetništava, u našem uzorku obrtnika i drugih poduzetnika nalazimo više od polovice predstavnika tzv. *mikropoduzetništva*. Naime, u ostvarenom uzorku na kraju ispitivanja imali smo 56,4% vlasnika obrta/poduzeća s manje od deset radnika (tablica 3.). Nakon njih, tu su i tipični vlasnici malih poduzeća, s 11 do 50 zaposlenih radnika (31,8%) te 11,8% vlasnika srednjih poduzeća.

Prosječna je dob naših ispitanika oko 44 godine života, iako među njima nalazimo i znatan broj ispitanika s 48 navršenih godina života. Ne smijemo, međutim, pritom zaboraviti i na "drugu stranu" ovih podataka. Naime, iako je na prvi pogled među našim ispitanicima relativno mnogo osoba između 46 i 63 godine života (47,9%), *među njima zapravo pretežu relativno mladi ljudi: 52,1% poduzetnika mlade je od 45 godina. Smatramo da to upućuje na relativno mlad, ali poslovno, dobno i generacijski već iskusan naraštaj međimurskih poduzetnika.*

Percepcija lokalnoga okružja i države kao činitelja poduzetničkog razvoja

Percepcija lokalnoga okružja

Prvo, poduzetnici su vrlo kritički raspoloženi prema lokalnoj politici, držeći je odvojenom od svijeta poduzetništva i - neprepoznatljivom u njezinim važnim etičkim dimenzijama: gotovo 50% doživljava lokalnu politiku "ni kao poštenu ni kao nepoštenu", a podjednak broj smatra je i nepoštenom i poštenom (19,1%, odnosno 20,2%). Kritičko raspoloženje prema lokalnoj politici odražava u jednakoj mjeri i odvojenost svijeta poduzetnika od svijeta politike, koliko i nedefiniranost te iste politike u ključnim mjerama potpore razvoju poduzetništva u lokalnim okvirima.

Drugo, doživljaj lokalnog okružja, kad je riječ o samom poduzetništvu i nekim sociokulturnim obilježjima toga okružja, nije pod velikim utjecajem njihova stava prema lokalnoj politici (usp. tablicu 3.).

Među ključne činitelje uspjeha i napredovanja najčešće se ubrajaju snalažljivost (dakle, i pojedinačna odgovornost za sebe i svoje odluke!), znanje i stručnost, novac te poštenje, zalaganje i korektnost. Isto su mišljenje o tomu iskazali i pripadnici relevantne međimurske javnosti u listopadu 2002. godine. Oni smatraju da, dodajmo, u činitelje uspjeha nikako ne ulaze članstvo u lokalnim neformalnim skupinama (klikama) ili pak isključiva pripadnost međimurskim obiteljima. Prilično velika sukladnost mišljenja među međimurskim poduzetnicima u ocjenama ključnih sociokulturnih varijabla lokalnoga

Tablica 3. Percepcija ključnih činitelja važnih za uspjeh i napredovanje u lokalnom okružju (%)

Rang/Činitelji uspjeha	Posve nevažno	1	2	3	4	5	Vrlo važno	M
1. snalazljivost		1,4	1,4	9,4	32,9	54,9		4,4
2. znanje i stručnost		1,9	4,2	16,0	31,9	45,5		4,1
3. novac		3,8	3,8	21,1	30,5	40,4		4,0
5. poštenje, zalaganje i korektnost		6,1	7,5	13,1	31,0	42,3		3,9
6. sretan stjecaj okolnosti		3,8	12,7	34,7	26,3	22,1		3,5
7. osobne i obiteljske veze/poznanstva		8,9	12,2	27,7	29,1	20,7		3,4
8. stranačka i politička pripadnost		27,2	19,7	24,4	16,4	11,3		2,6
9. bezobzirnost		36,2	22,5	20,7	11,7	7,5		2,3

Napomena: Ispitanici su činitelje uspjeha/napredovanja ocjenjivali uz pomoć ljestvice kojoj najmanja vrijednost (= 1) označava najmanji stupanj važnosti činitelja, a najveća vrijednost (= 5) označava najveći stupanj važnosti toga činitelja.

okružja ukazuje na dvije stvari: a) da je lokalno okružje otvoreno prema naporima pojedinaca da uspiju u životu i poslu “na pošten i radišan način” i b) da novac ima važnu ulogu, ne samo kao čimbenik socijalne diferencijacije nego i kao sredstvo životnoga uspjeha u određenim okvirima.

Treće, *smatramo da je takva percepcija činitelja uspjeha i napredovanja u lokalnom okružju umnogome povezana i s vrlo jasnom idejom da je dosadašnji razvoj poduzetništva u Međimurju ponajprije proizvod napornoga rada lokalnog stanovništva, a nikako nekih drugih okolnosti.* Naime, prema raspoloživim podacima obrtnici/poduzetnici u bitne razloge razvijenosti poduzetništva u Međimurju ubrajaju: 1) radišnost i marljivost domaćih ljudi - 83,6% ljudi ističe to kao razlog razvijenosti poduzetništva, 2) tradicija proizvodnog obrta/poduzetništva u obiteljima - taj razlog drži važnim 49,8% ispitanih; 3) znanja razvijena u ljudi za duga rada u inozemstvu - taj razlog spominje 39,4% ispitanika te 4) sposobnost domaćih ljudi da razumiju i razviju nove potrebe u svojih kupaca - 37,6% anketiranih ističe upravo to kao čimbenik razvoja poduzetništva u tom kraju.

Prema tomu, *međimurski poduzetnici - svjesni svoje tradicije - smatraju da je poduzetnička razvijenost njihova kraja utemeljena ponajprije na radišnosti i marljivosti njih samih i njihovih roditelja te na znanju i sposobnostima koje su, kao specifičan kulturni kapital, njihovi prethodnici donijeli iz inozemstva za povratka u “domaći kraj”.* Istodobno, kao posve beznačajni činitelji poduzetničkoga razvoja ističu se: međusobna suradnja poduzetnika, poticanje razvoja obrta/poduzetništva još za socijalizma, dostupnost postojeće komunalne infrastrukture te pogodan prostorni položaj uz državnu granicu!

Percepcija države

Sukladno vrlo izraženoj sklonosti prihvaćanju tradicionalnih (poštenje, ljubav, djeca, brak) i intelektualnih vrijednosti (rad, znanje i stručnost), *naši su ispitanici vrlo visoko vrednovali i sve one vrijednosti koje otvaraju prostor slobodi poduzetništva, a smanjuju paternalističku i klijentelističku ulogu države u gospodarstvu.*

Kad je riječ o odnosu države i tržišnih načela, oni su dosljedno na strani tržišta. Po njihovu mišljenju, banke trebaju biti potpuno neovisne (59,6% posve se slaže s tom tvrdnjom - usp. tablicu 4.), što je, priznajmo, uglavnom već ostvareno i u Hrvatskoj. Također, relativna se većina zalaže i za potpunu privatizaciju "gotovo svih poduzeća" (39,0%), što istodobno znači da neke (za državu/građane važne) i ne bi trebalo privatizirati. Važno je istaknuti da se oni *protive i političkom klijentelizmu*, što se vidi iz podataka da se 58,2%

Tablica 4. Percepcija nekih mišljenja o odnosu države i tržišta (%)

Rang	Uopće se ne slažem	1	2	3	4	5	Potpuno se slažem	M
1. banke moraju biti potpuno neovisne	1,9	4,7	13,1	19,7	59,6		4,3	
2. gotovo sva poduzeća valja privatizirati	11,3	7,5	19,7	21,6	39,0		3,7	
3. država mora kontrolirati cijene	33,3	18,8	23,9	12,7	8,9		2,4	
4. neuspješna poduzeća koja zapošljavaju velik broj radnika ne treba zatvarati, već im treba financijski pomagati	51,6	13,1	17,8	4,7	10,3		2,1	
5. menadžeri velikih poduzeća moraju biti u dobrim odnosima s ljudima iz vlade/vlasti	48,4	13,1	23,0	9,4	5,2		2,1	
6. stranka kojoj je povjerena vlast u zemlji ima puno pravo odlučivati o tomu što je dobro, a što nije dobro u gospodarstvu	58,2	11,7	16,4	5,2	7,0		1,9	
7. država treba imenovati menadžere u velikim poduzećima	66,2	10,8	12,2	4,2	5,2		1,7	

poduzetnika ne slaže s idejom da vladajuće političke stranke "vedre i oblače" u gospodarstvu bez participacije drugih društvenih aktera te iz istodobnog protivljenja čak 66,2% ispitanika ideji i praksi da država imenuje menadžere u velikim poduzećima!

To ne znači da su oni a priori protiv svake uloge države. *Poželjna funkcija države u njihovim se očima veže ponajprije uz funkcionalno uklanjanje zapreka normalnom funkcioniranju poduzetničkog procesa*. To se vidi iz njihova odgovora na pitanje kojim bi se mjerama u kratkom vremenu moglo ubrzati zapošljavanje u njihovim poduzećima. Ponajprije, poruka je medimurskih poduzetnika i središnjoj i lokalnoj državnoj vlasti - *država bi morala osigurati bržu naplatu potraživanja od kupaca/poslovnih partnera (56,3%), kreditirati poduzetnike s nižim kamatnim stopama (51,6%) i dati porezne olakšice poduzetnicima*. Njihova percepcija ključnih zapreka bržem zapošljavanju govori o ulozi države u zaštiti vlasničkih prava (problem nenaplaćenih potraživanja), ali i cijelomu financijskom sustavu koji još uvijek cijenom kapitala nije prilagođen potrebama malog poduzetništva.

Temeljne zapreke bržeg razvoja medimurskog poduzetništva

Kada bi država preko noći i uspjela riješiti problem nenaplaćenih potraživanja, bi li odmah nakon toga svi problemi rasta i razvoja medimurskih poduzetnika bili riješeni? Sumnjamo u to iz više razloga. Prvo, zapreke rastu poduzeća su mnogo brojnije no što naši ispitanici impliciraju svojim odgovorima na pitanje o bržem zapošljavanju. Drugo, zapreke rastu nisu samo vanjske nego i unutarnje, pripadjuće samoj naravi poduzetni-

štva i osobi koja ga vodi. Treće, zapreke rastu su i kontingentne u određenoj mjeri, jer su ovisne o brojnim lokalnim prilikama, a ne samo o institucionalnim rješenjima u okviru jedinstvenoga ekonomskog/nacionalnog prostora.

Polazeći od činjenice da mala i srednja poduzeća u postsocijalističkim zemljama ne uspijevaju otvoriti dosta novih radnih mjesta te od teorija rasta malih i srednjih poduzeća (theories of SMEs growth), Bartlett i Bukvič (2001.) su moguće zapreke rastu klasificirali u pet tipova. To su institucionalne zapreke (institutional barriers), vanjske (tržišne) zapreke, financijske zapreke, zapreke unutarnje naravi (vezane uz obilježja tvrtke kao takve) i socijalne zapreke rastu.

Naši podaci za Međimurje, slijedeći klasifikaciju zapreka kod Bartletta i Bukviča, pokazuju da su među *unutarnjim zaprekama* rastu za hrvatske poduzetnike najveće zapreke: 1) visoki troškovi rada (bruto plaće) - 38,5% ispitanika drži tu varijablu visokom/vrlo visokom zaprekom rastu i poslovnom uspjehu poduzeća (M=4,0 na ljestvici od 1 do 5) i 2) loša prodaja/marketing proizvoda - 23,0% ispitanika drži tu varijablu visokom/vrlo visokom zaprekom rastu i poslovnom uspjehu njihovih poduzeća (M= 3,3) (tablica 5.). Ova posljednja zapreka nema toliki intenzitet važnosti kao prva zapreka.

U usporedbi sa slovenskim poduzetnicima, hrvatski obrtnici i poduzetnici među unutarnjim zaprekama ističu ne samo izvana nametnuta ograničenja već i ograničenja koja proizlaze iz njihova ranijega razvoja i upravljačkih nedostataka. Visoki troškovi rada zapravo se kao problem najviše spominju (sudeći po intervjuima s lokalnim stručnjacima i poslovnim savjetnicima) zbog vrlo visokih “troškova zdravstvenog osiguranja” i visokih “troškova mirovinskog osiguranja”. Velik broj *vanjskih zapreka* drži se, također, vrlo visokim zaprekama rastu poduzeća. Pogledamo li strukturu sedam varijabla na međimurskoj strani, koje predstavljaju vanjske zapreke rastu u tablici 5., uočiti ćemo da slovenski i međimurski poduzetnici identificiraju relativno slične probleme među vanjskim zaprekama rastu (kasna naplata za isporučene proizvode/usluge, visoki troškovi socijalnog osiguranja - vlastitoga i radnika, visoki porezi na dobit/dohodak itd.). *Ipak, u Hrvatskoj su ti problemi prisutniji nego u Sloveniji.* Ovaj nalaz sugerira da državne institucije vjerojatno ipak nešto bolje funkcioniraju u Sloveniji nego u Hrvatskoj, pogotovo kad je riječ o politikama potpore lokalnim poduzetnicima, ili pak o borbi protiv “sive ekonomije” (usp. i: Tearney, Vitezić, 1999.).

Financijske zapreke su najbrojniji tip zapreka koje smo identificirali ovim istraživanjem. Dok su slovenski poduzetnici kao najizrazitije (“vrlo velike”) financijske zapreke naveli troškove kreditiranja i visoke troškove osiguranja kredita (44,2%, 41,1%), međimurski su poduzetnici - osim tih zapreka - naveli još i: izostanak olakšica za nova ulaganja (54,9%), ignoriranje malih poduzetnika od banaka i bankovnog sustava (45,1%), manjak kapitala za svakodnevno poslovanje (45,1%) itd. Dobivena *struktura financijskih zapreka može se objasniti i s dva šira činitelja.* Prvo, činjenicom da je većina hrvatskih banaka (koje su sada gotovo 90% u inozemnom vlasništvu) još uvijek u svojim kreditnim politikama mnogo sklonija kreditiranju velikih poduzeća i građana nego malih poduzetnika. Iako je kreditiranje obrtnika i manjih poduzetnika započelo, u nešto većoj mjeri u posljednje dvije godine, još uvijek je to za dio poduzetnika (ovisno i o tipu njihove proizvodnje) kreditiranje s relativno visokim kamatama. Još uvijek nemamo dosta banaka koje bi tom tipu

Tablica 5. Percepcija zapreka rastu poduzeća u Sloveniji i Međimurju (Hrvatska) (%)

Slovenija			Međimurje (Hrvatska)		
<i>I. Unutarnje zapreke</i>	<i>Vrlo velike zapreke (%)</i>	<i>M</i>	<i>Unutarnje zapreke</i>	<i>Vrlo velike zapreke (%)</i>	<i>M</i>
1. visoki troškovi otkaza radnoj snazi	47,1	4.16	1. visoki troškovi rada (bruto plaće)	38,5	4.0
2. visoki troškovi rada (bruto plaće)	22,7	3.31	2. slaba prodaja/marketing	23,0	3.3
			3. slaba kakvoća opreme	21,1	3.0
<i>II. Vanjske zapreke</i>	<i>Vrlo velike zapreke (%)</i>	<i>M</i>	<i>Vanjske zapreke</i>	<i>Vrlo velike zapreke (%)</i>	<i>M</i>
1. kasna naplata prodanih proizvoda	49,1	3.92	1. kasna naplata prodanih proizvoda	60,1	4.3
2. visoki troškovi socijalnog osiguranja	39,2	3.84	2. neloyalna konkurencija/siva ekonomija	50,7	4.1
3. visoki porezi na dobit	36,8	3.60	3. visoki porezi na dohodak	46,9	4.1
			4. visoki porezi na dobit	43,2	4.0
			5. visoki troškovi zdravstvenog osiguranja	31,5	3.8
			6. dostupnost sirovina	24,4	2.9
			7. visoki troškovi mirovinskog osiguranja	23,9	3,5
<i>III. Financijske zapreke</i>	<i>Vrlo velike zapreke (%)</i>	<i>M</i>	<i>Financijske zapreke</i>	<i>Vrlo velike zapreke (%)</i>	<i>M</i>
1. veliki troškovi uzetih kredita	44,2	3.87	1. manjak poreznih olakšica za ulaganja	54,9	4.3
2. visoki troškovi osiguranja kredita	41,1	3.71	2. visoki troškovi osiguranja kredita	51,2	4,1
3. visoke pristojbe banaka za njihove usluge	30,0	3.41	3. visoke pristojbe banaka za njihove usluge	47,4	4,1
4. bankovna birokracija	26,4	3.16	4. manjak novca za tekuće poslovanje	45,1	4.0
			5. nevoljkost banaka da financiraju obrtnike/poduzetnike	45,1	3,9
			6. manjak ulagačkog kapitala	43,7	3.9
			7. spor proces dobivanja kredita	36,2	3.7
			8. veliki troškovi uzetih kredita	34,7	3.5
			9. bankovna birokracija	30,0	3.6
<i>IV. Institucionalne zapreke</i>	<i>Vrlo velike zapreke (%)</i>	<i>M</i>	<i>Institucionalne zapreke</i>	<i>Vrlo velike zapreke (%)</i>	<i>M</i>
1. birokracija	39,4	3.68	1. neučinkoviti sudovi	53,5	4.0
2. prikupljanje velikog broja dozvola	37,3	3.64	2. spora birokracija	39,0	3.7
			3. jaka konkurencija	36,6	3.9
			4. sporo dobivanje dozvola i potvrda	23,9	3.2
			5. nedostatak javnih služba/centara za pomoć obrtnicima/poduzetnicima	22,1	3.1
			6. manjak financijskih informacija	20,7	3.6
<i>V. Socijalne zapreke</i>	<i>Vrlo velike zapreke (%)</i>	<i>M</i>	<i>Socijalne zapreke</i>	<i>Vrlo velike zapreke (%)</i>	<i>M</i>
1. izostanak državne potpore	28,1	3.25	1. izostanak potpore lokalnih vlasti	25,4	3.5
			2. izostanak povjerenja u društvu	21,6	3.5
			3. izostanak potpore komore/udruge	21,6	3.4
			4. nesklonost poduzetnika udruživanju...	21,1	3.4

poduzetnika ponudile povoljne i samo njima prilagođene (tailor-made) kreditne linije! Drugo, moramo podsjetiti na to da lokalni poduzetnici snažno vjeruju da lokalne vlasti i središnja vlada (u Zagrebu) nepravedno pružaju ulagačke olakšice inozemnom kapitalu, na štetu domaćih poduzetnika. U više navrata (u razgovorima) oni su istaknuli da uvjeti ulaganja trebaju biti za sve jednaki! I to je jedan od razloga zašto su međimurski poduzetnici većinu svojih žalba, kad je riječ o financijskim zaprekama rastu poduzeća, adresirali zapravo na državu i na "hrvatske banke".

Usporedimo li sve tipove uočenih zapreka i na slovenskoj i na hrvatskoj/međimurskoj strani dolazimo do nekoliko općih zaključaka. Prvo, *hrvatski/međimurski poduzetnici u vođenju svojih poduzeća i u svakodnevnom poslovanju nailaze na brojnije zapreke rastu nego njihovi slovenski kolege*. Drugo, *u odnosu na Sloveniju, u Hrvatskoj su financijske i vanjske zapreke znatno češće i jačeg intenziteta*. Treće, suprotno slovenskoj situaciji, *u međimurskim su prilikama među institucionalnim zaprekama rastu posebno istaknuti i neučinkovitost sudstva* (problem koji, na teorijskoj razini, zapravo govori o zaštiti vlasničkih prava), *spora birokracija te jaka konkurencija*. I, na kraju, dok slovenski poduzetnici ipak uživaju određenu potporu/zaštitu na nacionalnoj razini, *međimurski poduzetnici su izrazito kritični prema ponašanju države - i kad je riječ o središnjoj i kad je riječ o lokalnoj vlasti*. Istodobno su nezadovoljni izostankom različite potpore (od moralne do financijske) lokalnih vlasti, ali i izostankom povjerenja u društvu.

U svojoj najnovijoj studiji o zaprekama razvoju malih i srednjih poduzeća u Bosni i Hercegovini, Makedoniji i u Sloveniji Bartlett je zaključio (usp. Bartlett, 2002.) da "ukupni rezultati istraživanja ukazuju na bitnu ulogu financijskih zapreka u usporavanju rasta i novoga zapošljavanja u tim zemljama jugoistočne Europe". On također misli da novi istraživački nalazi zapravo podržavaju zagovornike politike "*financiraj prije svega*", kao jedine relevantne za razvoj maloga i srednjeg poduzetništva u tim postsocijalističkim zemljama. Iako naše istraživanje ne predstavlja Hrvatsku u cjelini, podaci za Međimurje također potvrđuju taj pristup u mogućem daljnjem razvoju ovoga tipa poduzetništva. Prema tomu, potrebno je što prije, zajedničkom suradnjom međimurske vlasti i poduzetničkih udruženja, razmotriti mjere kojima bi se omogućilo primjerenije financiranje međimorskog poduzetništva ovoga tipa te tako na što realniji način pomoglo razvojnim planovima međimurskih malih i srednjih poduzetnika.

Zaključne napomene

U ovom smo radu htjeli opisati i identificirati, na tragu raspoloživih empirijskih podataka iz Međimurja, moguću ulogu lokalne zajednice i države u poticanju poduzetničkog razvoja. Tu ulogu definiraju prije svega zapreke, na koje u svojem radu nailaze obrtnici, mali ali i veliki poduzetnici. Naši su nalazi, temeljeći se na onom bitnom u njima, sljedeći.

Prvo. U gospodarskoj strukturi Međimurja dominiraju mikro i mala poduzetništva: 95,4% međimurskih poduzeća pripada toj kategoriji poduzeća, zapošljavajući do 50 zaposlenih. Od ostalih, 3,4% su srednjevlika poduzeća (koja zapošljavaju od 51 do 250 zaposlenih), a samo 1,2% međimurskih poduzeća pripada velikim poduzećima (koja zapošljavaju više od 250 radnika).

Drugo. Kad je riječ o sociodemografskom profilu međimurskih poduzetnika, među njima relativno dominiraju nešto mlađi ljudi: 52,1% poduzetnika mlade je od 45 godina. To upućuje na relativno mlad, ali poslovno, dobno i generacijski već iskusan naraštaj međimurskih poduzetnika. U prilog tom zaključku govore i neki podaci o godinama njihove "poduzetničke socijalizacije" koji pokazuju da se gotovo trećina anketiranih bavila određenim oblikom poduzetništva već u dobi od 15 do 25 godina, najčešće obavljajući neke poslove u krugu obiteljskoga obrta/poduzeća.

S obzirom na stručni profil, to su osobe koje su nositelji ili neke od tehničkih struka (44,6%), ili pak neke od ekonomskih struka (37,1%). U odnosu na svoje roditelje, velik dio ispitanika ostvario je velik obrazovni, a time i statusni iskorak, napredujući od osnovnoškolske i srednjoškolske naobrazbe roditelja do fakultetskih diploma.

Treće. Poduzetnici su kritični prema lokalnoj politici i ne doživljavaju je kao relevantnog (zainteresiranog) partnera u rješavanju svojih dosadašnjih poslovnih i širih gospodarskih problema. Političkoj i upravljačkoj eliti Međimurja ovdje je upućena vrlo važna i snažna poruka: *iako je međimursko poduzetništvo relativno razvijeno u odnosu na neke druge hrvatske županije, ono pokazuje ozbiljne znakove usporavanja rasta, pa čak i zaostajanja - usporede li se njegovi trenutačni ekonomski rezultati s raspoloživim resursima.*

Četvrto. Usporedna analiza međimurskih (hrvatskih) i slovenskih zapreka rasta malih i srednjih poduzeća pokazuje da *hrvatski/međimurski poduzetnici u vođenju svojih poduzeća i u svakodnevnom poslovanju nailaze na brojnije zapreke rastu nego njihovi slovenski kolege.* Zatim, u odnosu na Sloveniju, u Hrvatskoj su *financijske i vanjske zapreke znatno češće i jačeg intenziteta.* Među financijskim zaprekama rastu u Međimurju najvažnija je upravo *stalno prisutna ovisnost o bankovnom kapitalu.* Taj činitelj na svoj način dodatno potkrepljuje i tezu o prevelikoj "izloženosti" međimurskih malih poduzeća vanjskim izvorima financijskih sredstava. Dodatno, suprotno slovenskoj situaciji, u *međimurskim su prilikama među institucionalnim zaprekama rasta posebno istaknuti i neučinkovitost sudstva, spora birokracija te jaka konkurencija.*

Peto. Kad je riječ o zaprekama rastu poduzeća, factorska je analiza otkrila još neke specifičnosti međimurske situacije prema slovenskoj. Primjerice, među unutarnjim zaprekama rastu na latentnoj razini identificirana su tri važna izvora zapreka rastu. To su: a) *obrazovno-upravljačko zastarijevanje sadašnjih znanja vlasnika poduzeća,* b) *visoki troškova rada,* i c) *nedostazni prostorno-tehnički kapaciteti obrta i poduzeća.* Ti činitelji upozoravaju na to da se i iza loše prodaje proizvoda, odnosno slaboga marketinga kriju zapravo posve osobni nedostaci vodećih ljudi poduzeća i njihova nemoć da hvataju korak s potrebom sve brže modernizacije i osobnih i resursa poduzetništva koje vode.

Šesto. Naša analiza ukazuje na *latentna proturječja dosadašnjega razvoja poduzetništva u Međimurju i na već vrlo vidljive razvojne napetosti s kojima se i međimursko gospodarstvo i njegovo poduzetništvo suočava.* Ona pokazuje, nadalje, da ima vrlo mnogo razloga da se svi relevantni akteri lokalnoga društvenoga, političkoga i gospodarskog života Međimurja uključe u izgradnju *novoga razvojnog saveza.* To je savez koji će svoje djelovanje utemeljiti na *politici "mobilizacije - za - razvoj".* Takva politika će vrlo skoro

morati položiti svoje prethodne račune, ali i predstaviti svoje buduće ciljeve, ne samo pred poduzetnicima već i pred građanima Međimurja. Vjerujemo da je ona zato relevantna i za druge lokalne sredine u Hrvatskoj.

Napomena:

* Ovaj je rad nastao temeljem istraživanja poduzetništva u Međimurju, koje je Institut Ivo Pilar radio tijekom 2002. godine. Detaljnije vidjeti u: Čengić, D. (ur.) (2002.), *Poduzetništvo u Međimurju i novi razvojni izazovi*, Institut Ivo Pilar, Zagreb.

Literatura i izvori:

Bartlett, W., Bukvić, V. (2001.), Barriers to SME Growth in Slovenia, in: *** (2001.), *Enterprise in Transition. Fourth International Conference on Enterprise in Transition.*, The Faculty of Economics, University of Split, Split-Hvar, May 24-26, 2001., pp. 198-201 + extended paper on CD ROM.

Bartlett, W., Prašnikar, J. (1995.), Small Firms and Economic Transformation in Slovenia, *Communist Economies & Economic Transformation*, vol 7, No. 1., pp. 83-103.

Bateman, M. (2000.), Small Enterprise Development Policy in the Transition Economies: Progress with the Wrong Model?, *Zagreb International Review of Business and Economics*, 2 (1).

Brezinski, H., Fritsch, M. (ed.) (1996.), *The Economic Impact of New Firms in Post-Socialist Countries. Bottom-up Transformation in Eastern Europe.*, Edward Elgar, Cheltenham, UK, Brookfield, USA.

Cimerman, F. (2002.), *Razvoj obrtništva i poduzetništva u Međimurju*, Čakovec, 22. veljače 2002., mimeo, 11. stranica.

Čengić, D. (1995.), *Manageri i privatizacija. Sociološki aspekti pružanja poduzeća*, Alinea, Zagreb.

Čengić, D. (ur.) (2002.), *Poduzetništvo u Međimurju i novi razvojni izazovi*, Institut Ivo Pilar, Zagreb.

Čengić, D., Rogić, I. (ur.) (1999.), *Privatizacija i javnost*, Institut Ivo Pilar, Zagreb.

DZS (2002.), *Statističke informacije 2002.*, Zagreb, 2002

Hanley, E. (2000.), Self-employment in Post-communist Eastern Europe: A Refuge from Poverty or Road to Riches?, *Communist and Post-Communist Studies*, 33 (3): 379-402.

HGK (2001.), *Neki aspekti gospodarskih gibanja po županijama*, Hrvatska gospodarska komora, Zagreb.

HGK-ŽK Čakovec (2001.), *Pregled gospodarskih kretanja za razdoblje I-XII/2000.*, Čakovec, svibanj 2001.

Kovačević Z., Obadić, A. (2001.), The Importance of Small and Medium Enterprises for Croatian Development, in: *** (2001.), *Enterprise in Transition. Fourth International Conference on Enterprise in Transition.*, The Faculty of Economics, University of Split, Split-Hvar, May-24-26, 2001, pp. 434-435 + extended paper on CD ROM.

Medimurska županija (2001.), *Osnovni financijski rezultati poslovanja Medimurskih poduzetnika u 2000. godini*, mimeo.

MOMSP (2001.), *Analiza stanja u malom gospodarstvu*, Ministarstvo za obrt, malo i srednje poduzetništvo RH, Zagreb, svibanj 2001.

MOMSP (2001.) *Program razvoja malog gospodarstva*, Ministarstvo za obrt, malo i srednje poduzetništvo RH, Zagreb, lipanj 2001.

Obrtnička komora Medimurske županije (2001.), *Katalog obrtništva Međimurja*, Obrtnička komora Međimurske županije, Čakovec.

OECD (1998.), *Fostering Entrepreneurship*, Paris, OECD

Renko, N., Pavičić, J., Pecotich, A. (1999.), Development of Entrepreneurship in Croatia: Environmental Influences, in: *** (1999.), *Enterprise in Transition. Third International Conference on Enterprise in Transition.*, The Faculty of Economics, University of Split, Split-Šibenik, May 27-29, 1999. pp. 521-524 + extended paper on CD ROM.

Tearney, G. M., Vitezić, N. (1999.), The Growth of Small Business: A Study of its Development in Croatia and Slovenia, in: *** (1999.), *Enterprise in Transition. Third International Conference on Enterprise in Transition.*, The Faculty of Economics, University of Split, Split-Šibenik, May 27-29, 1999. pp. 538-541 + extended paper on CD ROM.

ZAP (2001.), *Informacija o osnovnim financijskim rezultatima poduzetnika RH u 2000. godini*, ZAP- Središnji ured Zagreb, srpanj 2001.

Županov, J. (2001.), Industrijalizirajuća i dezindustrijalizirajuća elita u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća, u: Čengić, D., Rogić, I. (ur.) (2001.), *Upravljačke elite i modernizacija*, Institut Ivo Pilar, Zagreb, pp. 11-36.

www.dsz.hr/popis

www.hgk.hr/komora/hrv/zupkom/Cakovec.

<http://www.zupanija-medjimurska.hr/>